

Branst

Tussen slik en schor en polder

14 juni 2014

Buitenland dat binnenland is, een vliegende geit, wielen die niet wentelen en slijkneuzen. Wat denk je? Lijkt het je wat om er een stukje aan op te hangen? Ja, natuurlijk wel. Ik heb het ooit al met veel minder moeten doen.

Help!

Waarschijnlijk is het echt gebeurd want ik heb het van iemand die er bij betrokken was. Op een kwade dag belt iemand naar de hulpdiensten met de vraag dringend een ambulance te sturen. Vraagt de telefonist van dienst: „Waar moeten we zijn?“ „t Buitenland,“ is het onverwachte antwoord. Waarop de telefonist zegt: „Jamaar, dit is een regionale dienst. Buitenland doen we niet“. Een antwoord dat aan de andere kant een verwonderde stilte veroorzaakt. Tot het muntje valt en de burger in nood uitroept: „Ha, neen, wacht, Búitenland! Bornem“.

Blijkt dat dit Buitenland goed en wel in het binnenland ligt.

Ik was al meermaals gepasseerd aan de wegwijzer die er naartoe wees maar ik was er nog nooit geweest. Tot nu toe.

Behalve dat het gehucht een ongewone naam heeft is het eigenlijk ook een curieuze woonkern met een al even eigenaardige geschiedenis.

Binnen en buiten

Ooit was Buitenland een moerasgebied. Zoals overal langs de grote rivieren gebruikelijk en noodzakelijk was, werden in de loop der eeuwen dijken aangelegd. In de eerste plaats om de rivier te beletten om het laaggelegen land regelmatig onder water te zetten. Toch werden er ook steeds meer landinwaarts dijken gebouwd. Dat laatste uiteraard met de bedoeling daardoor stukken land te isoleren en te veroveren op het water. De naam „Buitenland“ verwijst zo waarschijnlijk naar land dat buiten de dijken lag. Dat was drooggelegd dus. De eerste keer dat de naam voorkomt is, voor zover bekend, op een Sanderuskaart van 1641.

Aanvankelijk was het gehucht zeer dun bevolkt. Een kaart uit 1804 toont dat er een grote boerderij stond benevens nog vier huizen. De boerderij was eigendom van de familie Merckx. In die situatie kwam vanaf 1845 verandering toen er een mandenmakerij werd opgericht. Tegelijkertijd werd er steeds meer land ingepolderd en zo groeide het gehucht onder stimulans van het familiebedrijf uit tot een woonkern. Meer is het ook nooit geweest. Nog steeds heeft het gehucht geen kerk of school.

Tot het einde van de jaren twintig van vorige eeuw, bleef Buitenland een belangrijk centrum van mandenvlechterij. Ze waren er nagenoeg wereldbekend om. In de vaart der volkeren, echter, kwam het mandenmaken steeds meer onder druk te staan. Het belang ervan verminderde snel in alarmerende mate. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam er een kleine opleving, maar in de vijftiger jaren van vorige eeuw was die alweer ten einde. In de concurrentiestrijd met andere materialen, zoals metalen en kunststoffen, en met producten uit landen met lagere lonen moest het mandenvlechten met wijmen (wilgentenen) de duimen leggen.

Hoe klein Buitenland ook is, toch zijn er daar verrassend veel merkwaardige gebouwen te zien. Een telg uit de familie Merckx, Victor, is daarvoor verantwoordelijk. Die man zat in de

bouw en hij zag de dingen groot en groots.

Victor was nochtans bescheiden begonnen: als leerling-schrijnwerker in Weert. Blijkbaar de aangewezen plaats om de stiel te leren want Weert had indertijd de naam dat daar de beste meester-schrijnwerkers woonden en werkten. Na zijn leertijd trok hij naar Antwerpen waar hij rond 1870 een bedrijf oprichtte dat zich specialiseerde in afbraak en restauratie. Een man van uitersten, zo te zien. Het ging Victor hoe dan ook voor de wind. Hij werd, onder meer, medestichter van de Volksbank en bovendien ook hoofdaannemer van de wereldtentoonstelling van 1894 in Antwerpen. Dat was, voor die tijd, een enorm evenement. En een groot succes voor Victor Merckx.

Natuurlijk was dat succes slechts een kort leven beschoren en Victor kreeg er later heimwee naar. Om dat wat te lenigen besloot hij in Buitenland een wijk „Oud Antwerpen“ te bouwen. Eerst werd daarvan de „Villa Victor“ gebouwd en ook de Gildenkamer. Wanneer die gebouwen voltooid waren organiseerde de familie op 8 september 1895 een groot feest. Bij die gelegenheid werd de hymne „O Buitenland“ in wereldpremière uitgevoerd. Tot mijn spijt heb ik de tekst ervan nergens kunnen vinden. Ik had je graag verrast met een portie bombast. Bij die feestelijke gelegenheid werd Victor plechtig ingehaald en in zijn

Enkele gebouwen in Buitenland. Op de achtergrond het Reuzenhuis. Het staat te koop!

Het is niet aan perspectivische vervorming te wijten want de gevel van dit huis in Buitenland staat echt scheef. Schijnbaar niet verzakt maar gewoon scheef gemetseld!

huis en overleed ze exact op haar geboortedag. Een heel speciale omgeving, ik zei het al.

Wielen

Het zou al te onrealistisch zijn te veronderstellen dat de Schelde altijd en immer braaf en

nieuwe woning geïnstalleerd.

Met de afbraakmaterialen van de wereldtentoonstellingen in Antwerpen werden nog andere gebouwen in Buitenland neergezet. Zoals in 1897 het Reuzenhuis. Dat maakte overigens geen deel uit van de wereldtentoonstelling van 1894. Hetgeen er nu staat is een vrije interpretatie van het origineel dat in de zestiende eeuw in Antwerpen stond. Dat was daar toen het huis der Teutoonse ridders. Hetgeen in 1190 een broederschap was die door de kruisvaarders werd gesticht in Antwerpen. Behalve het Reuzenhuis zijn daar in Buitenland ook nog de Sint-Jacobstoren en de reeds eerder genoemde Gildenkamer te bewonderen.

Het gehucht toont een eigenaardig soort schilderachtigheid. Met gebouwen die veel te groot zijn voor zo'n bescheiden woonkern. Bovendien had men bij het metselen van sommige huizen en gebouwen noch het schietlood, noch het metseldraad uitgevonden. Sommige gevels hellen duidelijk achterover en de strekvoegen golven als het water in de Schelde.

Je kan overigens oud worden in Buitenland. Vorige maand stond een ruime delegatie gereed om mevrouw Godelieve Wyckmans te feliciteren. Met haar 104^e verjaardag! Helaas was die dame een paar weken voordien opgenomen in het zieken-

vreedzaam binnen haar oevers zou gebleven zijn. Meermaals braken de dijken en overstroomde het achterliggende land. Met dikwijls dramatische gevolgen. Tot nu toe kunnen in het landschap de stille getuigen van dergelijke dijkdoorbraken gezien worden: de kolkga-ten of wielen.

Bij een dijkdoorbraak stroomde het water met tomeloos geweld door de bres en daarbij werd meestal een metersdiepe put uitgeschuurd. In Klein-Brabant, de streek waar we ons bevinden, zijn er vele van die wielen te vinden. Zoals Cis Peeters het zegt in zijn gedicht „Wielingen“:

*her en der hebben wielingen gewoekerd,
uitspoelingen vierden hoogtij
tussen dwarse pladderdijken:
ketelwiel, mannewiel, windgatwiel, kragewiel*

*wielingen,
waterkracht inééngedraaid,
allesverslindende draaikolken,
tovenaresen van zwanenmosselcultuur.*

Eén van de talrijke „wielen“ in Klein-Brabant

Het Kragewiel waar Cis Peeters het ter-
loops over heeft, kent trouwens een wat
bijzondere geschiedenis.

In 1552 brak de Scheldedijk ter hoogte van
Buitenland. Hierdoor werd het Kragewiel
geslagen. De taalkundigen houden ons
voor dat de huidige naam een verbastering
moet zijn van Krochterwiel. En wel hierom.
Wat men ook deed ten tijde van de dijk-
doorbraak, het gat in de dijk kreeg men
met geen middelen gedicht. Ten einde
raad werd beroep gedaan op hogere mach-
ten: het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van
de Krocht uit de Onze-Lieve-Vrouw- en
Sint-Leodegariuskerk van Bornem werd
naar het water gedragen en, o wonder, ter-

stond stopte het stromende water en werd de dijk gedicht!

Lange tijd lagen die wielen daar maar wat te liggen maar sinds enige tijd wordt er bijzon-
dere aandacht aan besteed. Daardoor zijn het plaatsen geworden met een zeer grote bio-
diversiteit en ze zijn vooral belangrijk omwille van de talrijke libellensoorten die er voorko-
men. Die libellen of waterjuffers zijn een soort graadmeter voor de kwaliteit van het aanwe-
zige water. Deze insecten verkiezen zich te vermeien waar het water proper is en er veel
water- en oeverplanten aanwezig zijn. Een dergelijke omgeving hebben ze nodig om sim-
pelweg te kunnen overleven. Iets wat in de Scheldevallei met haar wielen en schorren bij-
zonder goed lukt. Tot nu toe heeft men ongeveer 31 soorten geteld! Overigens zijn libellen
thans bij wet beschermd.

Marnix

Dat het op mijn weg lag, dat wist ik al snel maar wel had de natuur dit keer voor een zeer
dramatische verlichting van de scène gezorgd. Tegen een achtergrond van diep grijs maar
volop in de zon stond daar groot en grijs een neogotisch kasteel interessant te wezen: het
Kasteel de Marnix de Sainte-Aldegonde ofte het kasteel van Bornem.

De naam Marnix van Sint-Aldegonde was me helemaal niet onbekend. Te meer omdat ik
al eerder aan dat kasteel gepasseerd was. Ik liep me toen namelijk af te vragen hoeveel
mensen die bewuste Marnix Enzovoort wel had moeten vermoorden om zijn naam in de

Het kasteel de Marnix de Sainte-Aldegonde

geschiedenisboekjes te krijgen. De vork bleek echter heel anders aan de steel te zitten.

Eigenlijk is het huidige kasteel nog niet zo vreselijk oud. Wel is het gebouwd op de grondvesten van een veel oudere vesting. De Spaanse edelman Pedro Coloma, heer van Bobadilla (die we straks bij het Sas nog eens tegenkomen) kocht het vervallen kasteel nadat hij hier met de legers van Alexander Farnese was beland. Hij liet het heropbouwen. Al zal er nadien nog wel heel aan- en verbouwd zijn. Evenwel is sinds Coloma het kasteel altijd in dezelfde familie gebleven. Zij het dan dat de familie-

namen wel eens veranderden omdat sommige bewoners kinderloos stierven en dat door vererving het goed overging op een andere tak van de familie. Het Land van Bornem werd door de koning van Spanje, Filips IV, tot graafschap verheven. Dus woont op het kasteel de Graaf van Bornem. Nog steeds.

De Marnix van Sint-Aldegonde die mij voor de geest stond is ook een illustre bewoner van dit kasteel geweest. Hij heette voluit Filips van Marnix van Sint-Aldegonde. Hij wordt genoemd als de mogelijke auteur van het *Wilhelmus*! De man sprak niet minder dan negen (9!) talen. Hij heeft levenslang gecorrespondeerd met Willem van Oranje. In het Frans... Zeker is verder dat hij de schrijver was van „De Byencorff der H. Roomsche Kercke“, een monument van het zestiende-eeuwse Nederlandstalige proza en een aanklacht tegen de misbruiken en dwalingen in de Roomse kerk.

*Hoe kond' ick u, mijn broeders oyt vergeten,
Daer wy doch sijn in eenen stronck geplant?
Al sijn wy noch so veir van een geseten,
So kan ons doch gescheyden zee noch lant.*

Sommigen zien daarin een uiting van de groot-Nederlandse gedachte maar eigenlijk brengt Filips hier een groet aan de in 1591 verstrooide calvinistische gemeenten die omwille van hun geloof moesten uitwijken. Filips had zich namelijk al eerder tot het calvinisme bekend.

In onze dagen wordt het kasteel bewoond door de 14e graaf van Bornem, Graaf John de Marnix de Sainte-Aldegonde, gehuwd met gravin Amélie d'Arschot-Schoonhoven. Het kasteel is te bezoeken maar niet doorlopend. Zoals op de borden in de omtrek is aangegeven. Er schijnt een interessante collectie schilderijen te zien te zijn, evenals veel meubelen uit de 18e eeuw, gravures van Pieter Breughel de Oude, een kantkamer en een kamer vol antieke poppen. In één van de bijgebouwen is een koetsenmuseum ondergebracht.

Scaldis de Oude

In de 13e eeuw veranderde de loop van de Schelde. Het is me niet duidelijk of dit het gevolg was van menselijk ingrijpen, dan wel dat de rivier in een andere bedding ging liggen na dijkbreuken en overstromingen. Ik hou het op het laatste. Van belang is echter dat Robert van Cassel, Graaf van Vlaanderen en Heer van Bornem de oude bedding van de nieuwe liet scheiden door twee dijken. De ene stroomopwaarts en de andere stroomafwaarts. Vooral voor Bornem, dat voordien aan de Schelde lag, had dit verregaande gevolgen. Opeens zaten ze daar aan een nagenoeg dode arm van de Schelde en was een belangrijke transportweg over water afgesneden. In 1592 werd daarom een sas gebouwd waardoor op de Oude Schelde weer scheepvaart mogelijk was. Hetgeen zorgde voor een economische opleving van Bornem.

Het aloude Sas op de Oude Schelde

Het was, nota bene, de eerder genoemde Spaanse edelman, Pedro Coloma, die het Sas liet bouwen. Oorspronkelijk was het bedoeld om inderdaad schepen te versassen. Zodat ze de Schelde konden op- of afvaren. Later werd het omgebouwd tot een uitwateringssluiss. Het Sas met zijn indrukwekkende eiken deuren is het op één na oudste waterbouwkundige monument in België, en het is zeker het oudste in Vlaanderen. Sinds 1991 is het Sas geklasseerd als monument en in 2000 werd het grondig gerestaureerd en werd de omgeving helemaal opnieuw aangelegd.

De Oude Schelde is nu een langgerekt viswater waarlangs rijen huisjes staan die als tijdelijk onderkomen dienen voor de, blijkbaar, talrijke hengelaars. De eendjes van allerlei soort zijn er ook gelukkig mee en de waterlelies en de gele plomp bloeien er welig.

Tempseca feliciter sita ad ripam Scaldis

„Temse gelukkig gelegen aan de oevers van de Schelde“. Dat is wat een Romeins officier ooit schreef toen hij bekeek wat nu Temse wordt genoemd. Meer dan bekijken van de stad aan de Schelde was er dit keer ook voor mij niet bij want we bleven op de Antwerpse oever van de rivier. Wel gingen we even onder de langste bruggen van België door om de natuur in te duiken om in Buitenland te raken. „Bruggen“, inderdaad want sinds enige tijd ligt er naast de oude geklonken brug over de Schelde nu ook een blinkend witte, nieuwe,

De skyline van Temse van over de hier wel zeer brede Schelde. Links in beeld: de laatste bouwkraan van de Boelwerf.

brug. Zodat het drukke verkeer in beide richtingen over twee rijstroken kan rijden. Tenminste: zolang de brug niet is opengedraaid om een schip door te laten. Door de aanwezigheid van de Schelde is Temse al heel lang een bedrijvige en welvarende gemeenschap. 150 jaar lang was de stad ook wereldwijd bekend omwille van zijn scheepsbouw op de Boelwerf. Een bijzonder groot industrieel complex op de oever van de rivier en een bedrijf dat voortdurend met zijn tijd meeging. Ontelbaar vele zeeschepen van allerlei slag en soort zijn hier van de dwarshelling in de Schelde gegleden. Totdat degenen die met een deel van hun kapitaal in het bedrijf zaten elders groener weiden en lucratiever activiteiten

zagen en de boel bij Boel snel lieten verrotten. Zodat het bedrijf in 1994 de boeken moest neerleggen waardoor duizenden hooggekwalificeerde werknemers op straat stonden. Op de plaats waar eens de klinkhamers ratelden en de laselektroden sisten staan nu appartementen en liggen aan de oever luxe bootachtigen aangemeerd. Het heet „trendy“ om daar te wonen, wat wellicht een eufemisme is voor afschuwelijk duur. Als aandenken is één scheepsbouwkraan blijven staan op de site van wat eens „de zaat“ was.

Weert

In Weert zijn het Slijkneuzen. Die spotnaam hebben ze verdiend aan een bedrijvigheid die eertijds zeer belangrijk was in het dorp: het snijden van wijmen of wilgentenen. Of, zoals een mij onbekende gelegenhedsdichter het uitdrukt:

*Met gekromde ruggenverkleunde handen
 In zware gronden....zaaien en ook planten
 In 't vroege voorjaarvochtig nat en kil
 tot er van de kou aan hunne neus een druppel hing,
 afgevaagd met beslijkte hand of besmeurde mouw
 zag dat neuzeke s' avonds zwart en grauw.*

*'t Is daardoor dat de "WEERTENAAR" alom bekend....
 Hem de eretitel van "SLIJKNEUS" werd toegekend !!!*

Toegegeven, het zal een bloemlezing van de Nederlandse poëzie niet halen, maar het zegt wel waar die naam vandaan komt. In het Streekmuseum De Zilverreiger wordt dat trouwens treffend en humoristisch voorgesteld met een beeldje.

De „Slijkneus“ in het streekmuseum De Zilverreiger in Weert.

De Zilverreiger

pen in Klein-Brabant wordt de eventuele spotnaam daar op die manier geïllustreerd. In De Zilverreiger wordt veel aandacht besteed aan allerlei ambachtelijke bedrijvigheden en nijverheden. Met nogal wat nadruk op de visserij op de Schelde en het maken van manden. Het waren dan ook, destijds, zeer belangrijke bronnen van inkomsten voor de lokale bevolking. Daarnaast vind je ook de klompenmakers, de kuipers, de wevers en de vlasbewerkers. Zoals de naam het reeds laat vermoeden, besteedt De Zilverreiger ook aandacht aan het heel bijzondere dierenleven in en om de Schelde.

Behalve streekkoekjes kan je in het café ook proeven van een biertje met de niet meteen appetijtelijke naam „Slijkneus“. Je weet ondertussen waar dat vandaan komt. De Zilverreiger is een groot bakstenen gebouw waarvan de oorspronkelijke bestemming me in eerste instantie niet duidelijk was. De ene bron zegt dat het hier om het oude gemeentehuis van Weert gaat, de andere dan weer dat het de voormalige lagere school was. Het schijnt zowel het ene als het andere geweest te zijn. Het neogotische gebouw werd in 1907 ontworpen door de provinciale bouwmeester Careels. Hierdoor is het naar zijn uitzicht zonder meer vergelijkbaar met andere gemeente-

huizen en schoolgebouwen in de provincie. Naast het gemeentehuis werd de lagere school gebouwd waaraan ook de onderwijzerswoning verbonden was. Ik trof daar ook een vrij lage, groene poort waarboven in het zandsteen „Brandspuit“ stond. Het lijkt me dat dat niet is bedoeld voor moderne brandweerwagens maar eerder voor een ambulante voorziening waarmee met mankracht water moest opgepompt worden indien ergens de rode haan kraaide.

In De Zilverreiger worden ook fietsen verhuurd zodat je van daar de dijken en polders met die door mensenkracht gedreven machine kan verkennen.

Appelen op de dijk

Het kasseitje er naartoe lag er nog even schabouwelijk bij als jaren geleden toen ik er voor

Den Appeldijk

het eerst langs kwam: Den Appeldijk. Waar het vroeger bekend stond als een openluchtschool is het nu een volledig vernieuwd openluchtverblijf. Vermits Den Appeldijk in Weert ligt, is het domein ook in het natuurgebied Scheldeland te situeren. In een mooi kader met een vijver en uitbundige begroeiing van allerlei slag. Er is een gratis overzetboot in de nabijheid en er is de reeds genoemde roeivijver. In de omgeving zijn uitgestippelde wandelrally's en fietstochten te doen. Tijdens het weekend en in de vakantieperiodes verhuurt Kindervreugd v.z.w. het verblijf voor jeugdkampen, kennismakings- en bezinningsdagen, familieweekends en meer van dat soort activiteiten.

Heide

Ook in deze streek is, net zoals hier bij ons, ongeveer evenwijdig met de loop van de Schelde een rij land- of rivierduinen te vinden. Het zand dat uitgespoeld werd door de Schelde en haar bijrivieren na de laatste ijstijd, hoopte zich op. Voortgedreven door de overheersende noord-westenwinden. Op deze zandruggen vestigden zich de eerste mensen in deze streken. Rondom deze nederzettingen

Het huis op de Hoogheide met het embleem van de Graaf in een rommelige omgeving.

kwamen de eerste „kouters“, stukken grond geschikt gemaakt voor akkerbouw. Wat verder lag werd heide. Zo ontstond hier de Branstse heide die natuurlijk door de latere intensieve akkerbouw veel van haar oorspronkelijke oppervlakte heeft verloren. Desondanks is het nog steeds een van de meest waardevolle natuurgebieden in de streek. Op de hoogste delen van de zandrug is er nog schrale heide te vinden. De verdere omgeving is een rijk gestructureerd landschap met akkers die omgeven zijn door houtkanten. Velerlei planten- en diersoorten vinden hier hun biotoop. Om dit alles te bewaren doet de gemeente Bornem speciale inspanningen.

Een ander interessant deel is de Hoogheide. Een gebied van ongeveer 40 hectare dat in 2005 gekocht werd van Graaf Marnix de Sainte-Aldegonde. Het omvat een iets hoger gelegen beboste rivierduin en wat lager gelegen kleine weilanden. De vroegere eigenaar was slechts in het gebied geïnteresseerd als jachtgrond. De weilanden dienden als hooi- en graasweiden.

De graaf mocht tot 2011 naar hartelust wild schieten in het gebied. Zodat hij nu nu andere gronden moet frequenteren om de lokale bevolking wakker te knallen. Er is een beheerplan opgesteld door het Agentschap voor Natuur en Bos van de Vlaamse Gemeenschap (een aardige mondvol) dat nu volop in uitvoering is.

In het bos met veel te regelmatig geplante naaldbomen staat een huis met een uitermate rommelige omgeving waarop nog het embleem van de graaf te zien is. Ten minste: daar ga ik toch van uit.

Een ander bebost gebiedje herbergde een modern ogende kapel voor Onze Lieve Vrouw

Mêêê!

Kort na de oorlog, toen hier nog alom tekort en honger heersten, ontstond in Branst nogal wat commotie. Enkele inwoners dachten dat er een geit in de schorren zat. Die wou iedereen wel hebben natuurlijk. Er werd druk en verhit over gediscuteerd van wie die geit eigenlijk wel mocht zijn. Discussies die zich niet alleen ontsponnen op de openbare weg of in de lokale cafés maar het bekvechten ging zelfs door tot in de kerk. Bij zoverre dat de pastoor op een bepaald moment de hoogmis moest onderbreken om de parochianen tot eerbied en stilte te manen. Er werd toen besloten om een expeditie te organiseren om die geit te gaan zoeken. Toen de zoekers het gemakker naderden, vloog de geit plots weg. Het bleek een watersnip te zijn. Het gekwetter daarvan lijkt vaak op het geluid dat een geit voortbrengt.

A map of Temse, Belgium, showing the Schelde river and a pink route. The route starts at the river, goes through the town center, and ends at a red flag on the right bank. Various streets and landmarks are labeled, including 'Kasteel Maarten van Sint-Aldegonde' and 'Kasteelstraat'.

8